

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет (інститут) психології

Кафедра загальної та клінічної психології

Методичні рекомендації до проведення
лабораторних занять
з вибіркової навчальної дисципліни

ТИПИ ПРИВ'ЯЗАНОСТІ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ

Луцьк – 2022

УДК 159.942:[159.9:005.942(072)]
Т 43

*Рекомендовано до друку методичною радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 9 від 18.05 2022 р.*

Рецензенти:

Федотова Т.В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та клінічної психології Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Антонюк Н.А. – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри педагогіки, психології та окремих методик комунального закладу вищої освіти “Луцький педагогічний коледж”

Т 43 **Типи прив’язаності та їх корекція:** метод рекомендації до проведення лабор. занять до вибіркової. навч. дисц. / уклад. Зореслава Крижановська. – Луцьк : [б. в.], 2022. – 26 с.

Розроблені методичні рекомендації мають на меті допомогти студентам в формуванні знань щодо розуміння та діагностики типу прив’язаності. Сформувані професійні навички допомоги дітям та дорослим з питань порушень прив’язаності та їх корекції.

Запропоноване видання містить матеріали, які розкривають різні аспекти порушень прив’язаності та причини їх виникнення.

Для магістрів освітньої програми Клінічна психологія, викладачів і всіх, хто цікавиться психологією.

УДК 159.942:[159.9:005.942(072)]
Т 43

© Крижановська З. (укладання), 2022
© Волинський національний
університет імені Лесі Українки, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. ОПИС НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ.....	5
1.1. Анотація	5
1.2. Пререквізити.....	5
1.3. Мета і завдання навчальної дисципліни.....	6
2. . СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ.....	7
3. НАВЧАЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ ДО ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ.....	9
3.1. Методи психологічних досліджень прив'язаності у дітей та дорослих.....	9
3.2. Порушення прив'язаності.....	11
3.3. Діагностика порушень прив'язаності.....	14
3.4. Ризики розвитку та психопатологія.....	15
3.5. Теорія прив'язаності та психотерапія.....	19
ВИСНОВКИ.....	21
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ.....	22

ВСТУП

“ ... Розвиток надійної емоційної прив’язаності дитини до своїх батьків в теперішній час визнане важливим оберігаючим чинником у розвитку дитини... ”

(проф., д.м.н. Карл Хайнц Бріш)

Теорія прив’язаності (англ. theory of attachment) узагальнює результати досліджень психології розвитку та досліджень прив’язаності (англ. attachment research), які доводять, що у людей є вроджена потреба будувати близькі та посилювати емоційні стосунки з іншими людьми. Ця концепція була розроблена британським психоаналітиком і дитячим психіатром Джоном Булбі, шотландським психоаналітиком Джеймсом Робертсоном і американо-канадським психологом Мері Ейнсворт.

Одним з першочергових задач Булбі було створення наукової основи для психоаналітичного підходу до теорії об’єктних відносин та забезпечення емпіричних перевірок психоаналітичних припущень. Згодом в процесі своєї дослідницької роботи вчений відійшов від психоаналізу. В подальшому метою роботи Джона Булбі стало вивчення фактичних наслідків впливу сім’ї на розвиток дитини, різні моделі сімейних взаємодій і передача відносин прив’язаності з покоління в покоління. В основних положеннях своєї теорії Булбі посилався на теорію Чарльза Дарвіна, психоаналіз і педіатрію

Предметом дослідження прив’язаності є розвиток і зміна близьких відносин протягом усього життя. Теорія прив’язаності заснована на погляді на ранні дитячо-материнські відносини, яка фокусується на емоційних потребах дитини. предмет вивчення розглядається, розширюється і застосовується в теоріях і концепціях психоаналізу, теоріях системи і когнітивної психології та вносить суттєвий внесок в психотерапію, а також в психологію розвитку і педагогіку.

1. Опис навчального курсу

Анотація курсу

Теорія прив'язаності (Attachment Theory) - нова сучасна психологічна теорія, яка отримала широке поширення та визнання в сучасному світі. Вона спрямована проти усіляких форм насилля, яке реалізовує базовий механізм формування психотравми.

Типи прив'язаності – це психологічні моделі поведінки людей, які формуються в контексті раннього досвіду взаємодії з людьми та підтримуються більш пізніми міжособистісними взаєминами в зрілому віці. Патерни прив'язаності впливають на те, яким чином люди сприймають себе та інших в близьких взаєминах (романтичних, партнерських, подружніх), що у свою чергу, впливає на те, як люди сприймають стрес та долають його впродовж життя.

Програма навчальної дисципліни складена у відповідності до Стандарту вищої освіти України за спеціальністю 053 «Психологія» і враховує його вимоги.

Програмою передбачені лекційні і практичні заняття, на яких будуть інтенсивно застосовуватися інтерактивні, тренінгові форми роботи. Окрім аудиторних занять, програма включає значний об'єм самостійної роботи студентів з метою опрацювання теоретичних джерел і виконання самостійних практичних завдань. Важливою формою роботи під час вивчення курсу буде проведення емпіричних досліджень з проблем курсу та висвітлення теоретико-діагностичних результатів під час лабораторних занять.

Форма організації контролю: залік.

Пререквізити

Вимоги до початку вивчення: відсутні.

Цей курс спрямований на підтримку психологічної турботи про себе молодими людьми. Він відкритий для всіх, хто бажає розібратися в питаннях власної прив'язаності та зацікавлений в якісних міжособистісних стосунках. Курс може бути корисним для тих, хто пережив поганий непослідовний догляд за собою в дитинстві, важкі події життя, насилля чи травматичний досвід. Його слухачами можуть стати й ті, хто хоче мати основні знання про розвиток дитини та догляд за нею.

Мета і завдання навчальної дисципліни

Метою навчальної дисципліни «Типи прив'язаності та їх корекція» є вивчення теоретичних основ теорії прив'язаності, її положень та понять та можливостей її використання в клінічній практиці. Сформовані під час вивчення курсу практичні навички є необхідними для реалізації професійної практичної діяльності психолога та гармонізації життєдіяльності кожної людини.

Все наше життя проходить у стосунках: від материнських до між статевих. Якщо ж людина не може будувати здорових стосунків, тоді немає відповідної основи – надійної прив'язаності, і це може бути проблемою на все життя.

Основні завдання навчальної дисципліни є розповісти його слухачам про прив'язаність і ті проблеми, які виникають в людей з ненадійною прив'язаністю: розставання, втрати, розчарування, тривоги, біль, самотність – все те, що негативно впливає на якість стосунків і задоволення життям.

Результати навчання:

- розуміння розвитку дитини та її впливу на доросле життя;
- розуміння різних типів прив'язаності та підвищення їх стійкості;
- розуміння причин розставання, втрат та ненадійної бази розвитку;
- навчання підтримці прив'язаності.

По завершенню програми курсу, її слухачі зможуть бути **компетентними** з ключових сфер його предмету. Серед них:

- розуміння того, як оцінити прив'язаність чи її порушення;
- формування навичок підтримки прив'язаності;
- робота з питаннями сепарації та подальшого самостійного руху;
- розуміння моделі втрат, її впливу на людей та стосунки.

Вибрати курс можна за посиланням

[«ПС-Журнал успішності-Web»](#)

2. Структура навчального курсу

Таблиця 1

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лек.	Практ/Лаб.	Сам. роб./К.	Методи та технології викладання	Форма роботи/форма контролю/Бали
Змістовий модуль 1. Базові положення теорії прив'язаності						
Тема 1. Історія розвитку теорії прив'язаності Джона Боулбі. Прив'язаність як частина комплексної системи відносин.	11	2		9	лекція-командно-орієнтоване навчання / платформа Moodle.	ДС РМ, ІРС
Тема 2. Базові положення теорії в дослідженнях Джона Боулбі, Віри Фальберг і Мері Ейнсворт.	13	2	2	9	лекція-командно-орієнтоване навчання / платформа Moodle.	ДС, РМГ, ІРС
Тема 3. Аналіз системи поведінки прив'язаності через модель Н'юфолда (процесійність, діалогічність, недирективність).	13	2	2	9	лекція-командно-орієнтоване навчання / платформа Moodle.	ДС, РМГ
Тема 4. Гуманістичний напрям і теорія прив'язаності.	13	2	2	9	лекція-командно-орієнтоване навчання / платформа Moodle.	ДС, РМГ, ІРС
Разом за модулем 1	50	8	6	36	-	-
Змістовий модуль 2. Формування відносин прив'язаності у дітей						
Тема 5. Стадії розвитку поведінки прив'язаності. Механізми закріплення поведінки прив'язаності.	13	2	2	9	лекція-командно-орієнтоване навчання / платформа Moodle.	ДС, РМГ, ТР, ІРС
Тема 6. Класифікація типів прив'язаності. Опис експерименту Мері Ейнсворт (Strange Situation) як квазіексперименту по Курту Левіну. Характеристика	17	2	2 / 4 (лаб)	9	лекція-командно-орієнтоване навчання / платформа Moodle.	ДБ, ЛР, ІРС

різних типів прив'язаності.						
Тема 7. Порушення прив'язаності у дітей. Явище депривації.	15	2	/ 4 (лаб)	9	лекція-командно-орієнтоване навчання платформа Moodle.	ДС, ЛР. РМГ
Тема 8. Симптомокомплекс, характерні для дітей з унікаючою, амбівалентною і дезорганізованою прив'язаністю. Особливості поведінки прив'язаності в ситуації прийомного батьківства.	17	2	2 / 4 (лаб)	9	лекція-командно-орієнтоване навчання платформа Moodle.	ДС, ЛР. РМГ, ІРС
Разом за модулем 2	70	8	6 / 12 (лаб)	36	-	-
Види підсумкових робіт (за потреби)						Бал
ПМК						60
ПК						30
ІНДЗ						10
Всього годин/ Балів	120	16	12/12	72	120 год.	100 балів

Примітки:

платформа Moodle одна з форм навчання або симбіоз у формі он-лайн лекцій під час карантинних обмежень. Форма контролю: ПМК – підсумковий модульний контроль, ПК – поточний контроль.

Форма контролю*: - ДС – дискусія, ДБ – дебати, ЛР – письмове виконання лабораторної роботи/звіт, Т – тести, ТР – тренінг, РЗ/К – розв'язування задач/кейсів, ІНДЗ/ІРС – індивідуальне завдання/індивідуальна робота студента, РМГ – робота в малих групах, МКР/КР – модульна контрольна робота/ контрольна робота, Р – реферат, а також аналітична записка, аналітичне есе, аналіз твору тощо.

3. Навчальні матеріали до лабораторних занять

3.1. Методи психологічних досліджень прив'язаності у дітей та дорослих.

Поведінку прив'язаності дитини можна розділити на різні типи, які досліджуються в *невідомій ситуації*. За допомогою цих поведінкових стратегій дитина намагається регулювати емоційні потреби, спрямовані на тих, хто за нею доглядає.

Другий інтерес в питанні дослідження прив'язаності полягає в тому, які реакції на поведінку прив'язаності дитини проявляють доглядаючі за нею дорослі і як можна пояснити причину таких відносин.

Поведінку прив'язаності легко спостерігати у дітей віком 12 – 36 місяців, в той час як у дітей старшого віку та дорослих це зробити складніше. Первинну поведінку прив'язаності, яка складається із зближення та дослідницької поведінки, в пізнішому віці спостерігати не можна. Однак, уже в дошкільному віці зазвичай можна виявити ставлення до прив'язаності досліджуваного попросити про включення минулих переживань прив'язаності в історію особистого життя.

Особливості розвитку прив'язаності дитини аналізуються за допомогою розробленої Мері Ейнсворт методики “Незнайома ситуація” (Ainsworth & Witting, 1969). Її можна проводити, починаючи приблизно з 12-го місяця, і її валідність зберігається до 19-го місяця життя дитини. Вона складається в цілому з 8 епізодів, кожен з яких може тривати не більше 3 хвилин.

Мати і дитина спочатку знаходяться в незнайомій ігровій кімнаті. Потім приходить стороння людина і мати, якій стуком подають сигнал, залишає приміщення. Так мати двічі на короткий час розлучається з дитиною, а поведінка малечі при зустрічі оцінюється на предмет її реакції під час повернення матері. Результат цієї оцінки є основою для якісної і кількісної оцінки форм поведінки прив'язаності.

У доповнення до методу дослідження незнайомих ситуацій, введеного Ейнсворт, були розроблені інші процедури інтерв'ю та спеціальні процедури тестування для дітей і дорослих, щоб мати можливість оцінити прив'язаність протягом усього життя.

У дослідницьких цілях теорія прив'язаності використовує спостереження за взаємодією матері та дитини як засіб, який може дати точну картину поведінки

партнера по прив'язаності у відповідній ситуації.

Для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку розроблений тест, який визначає тип прив'язаності дитини за допомогою заданих історій, доповнених у грі.

Інтерв'ю про дитячу прив'язаність (CAI) було розроблено для дітей у віці від восьми до тринадцяти років.

Існують різні анкети самовітів для дорослих, . тобто на них має відповідати зацікавлена особа. За їх посередництвом можна працювати із трьома чи чотирма різними типами прив'язаності.

Дорослих оцінюють за допомогою “Інтерв'ю про прив'язаність для дорослих” (Main & Goldwyn, 1982) або “Проектні тести на прив'язаність дорослих” (George, West & Pettem, 1999). Остання методика вже використовується в дослідженнях, проведених в Німеччині (Buchheim et al., 2003). Обидві ці методики перевіряють репрезентації прив'язаності у дорослих і дозволяють віднести їх до категорій надійної, надійно-амбівалентної, надійно-уникаючої прив'язаності.

Когнітивне та емоційне ставлення дорослого партнера по взаємодії, що зумовлює поведінку, вивчається та оцінюється в дослідженнях прив'язаності, в першу чергу за допомогою *“Інтерв'ю про прив'язаність дорослих” (AAI) Мері Мейн. Це напівстандартизоване інтерв'ю. В його основі – результати дослідження теорії прив'язаності. Керол Джордж, Ненсі Каплан і насамперед Мері Мейн розробили цю процедуру тестування. За посередництвом інтерв'ю досліджуються переживання прив'язаності та його впливи на поточне психологічне (розумове і емоційне) ставлення до прив'язаності з іншими важливими людьми.*

Метод AAI має на меті зафіксувати когнітивну та емоційну інтерпретацію, а також лінгвістичне опосередкування раннього досвіду прив'язаності. В його основі є положення теорії Дж. Боулбі про те, що ранній досвід прив'язаності впливає на більш пізні її прояви. Шаблони, які роблять прогнозованими нові ситуації симпатій на основі попереднього досвіду, називаються “уявленнями прив'язаності” або “внутрішніми робочими моделями”.

Щоб мати можливість робити висновки про психічні процеси, які важко зафіксувати, в AAI є спеціальний прийом. Результати опитування оцінюються не за їх точним змістом, а узгоджено зі зробленими твердженнями. Зокрема,

послідовним вважається короткий, зв'язний та логічний опис минулого досвіду та теперішніх відносин. Результати значною мірою не залежать від інтелекту, пам'яті та соціальної бажаності. Щоб отримати правдиві результати, необхідно, щоб досвідчені інтерв'юєри оцінили тестову ситуацію: це робить тест досить складним порівняно зі стандартними інтерв'ю, які оцінюються лише за кількістю отриманих вимірів. Це також займає багато часу, що теж утруднює процес.. Тому він використовується виключно для досліджень, а не для діагностики в психотерапевтичній практиці.

Інтерв'ю про прив'язаність дорослих показує чіткий зв'язок між типом прив'язаності дитини та ставленням до прив'язаності доглядаючого дорослого. Наприклад, є дослідження, в яких виявлено зв'язок між установкою на прив'язаність матері та типом прив'язаності дитини у жінок, які народжують вперше та завагітніли під час тестування. Було виявлено передбачення до 80 відсотків між твердженнями майбутніх матерів та їх класифікацією “дорослого відношення прив'язаності” і типу прив'язаності, який розвивався – в цей час ще у не народженої дитини. З цією метою діти були оцінені в пізніший момент часу у незвичній ситуації.

Деякі класифікації різних установок прив'язаності можуть бути виробленими на основі інтерв'ю дорослих про прив'язаність. Це, в свою чергу, було пов'язане з поведінкою прив'язаності дітей у незнайомій ситуації. Цей об'єкт дослідження походить від концепції внутрішніх робочих моделей, введеної Боулбі, тобто до психологічних наслідків переживань прив'язаності.

3.2. Порушення прив'язаності

Боулбі розглядав тривалу розлуку дитини з доглядаючими її дорослими як відправну точку для патологічного розвитку (психічної депривації). Це означає розставання один раз на кілька тижнів, але не менше двох місяців. Якщо возз'єднання з опікуном відбувається раніше, порушення зникають, і дитина може повернутися до нормального розвитку. Однак, існує ризик прихованих розладів, які виявляються лише в пізнішому віці, таких як підвищена схильність до депресії. У виняткових випадках навіть коротший період розлуки призводить до незворотних психічних розладів.

Постійна розлука з фігурою прив'язаності, згідно з Боулбі, запускає багатофазний процес горювання, під час якого розлука більш-менш виліковується. Моменти горя – це (нереалістичний) пошук еталонної людини, а також агресія та гнів, які також спрямовані на втрачену еталонну людину.

Спільне проживання, яке тепер є частиною стандарту педіатричної медицини в країнах, орієнтованих на Захід, також перегукується з теорією прив'язаності Боулбі, тобто можливості того, що мати залишається зі своєю дитиною під час перебування в лікарні.

Порушення прив'язаності відрізняються від ненадійних стилів прив'язаності, що можна трактувати як несприятливу адаптацію, яка знаходиться в межах норми. У разі порушення прив'язаності виникають стійкі патерни, які можна прослідковувати як у дитинстві, так і в підлітковому віці, але вони важливі і для дорослих.

Один або декілька розривів у відносинах можуть призвести до того, що діти, зазвичай, перестануть вступати в ближчі стосунки або ж до розвитку вкрай амбівалентних відносин із близькими людьми. Часто ці діти характеризуються тим, що взагалі не виявляють прив'язаності.

Окрім повної відсутності поведінки прив'язаності може проявлятися “недиференційована поведінка прив'язаності”. Це явище також відоме як “соціальна розбещеність”. Ці діти не розрізняють фігури прив'язаності і виявляють стриманість стосовно незнайомих. Вони поведуться майже однаково по відношенню до різних людей і незнайомих, коли їхня система прив'язаності активована. Серед цих дітей враховується і “нещасний” тип. Такі діти часто травмують себе вираженою ризикованою поведінкою. Вражає, що вони часто не задумуються, дивлячись на своїх вихователів, над тим, чи необхідна їм та чи інша дослідницька поведінка, чи оцінюють вони її як малоризиковану, чи задоволені вони. У таких дітей не розвинене розуміння ризикованих дій.

“Поведінка надмірної прив'язаності” описує сильну прив'язаність дітей. Вони емоційно заспокоюються лише тоді, коли знаходяться дуже близько до свого опікуна. Така поведінка багато в чому схожа на ненадійно-амбівалентний стиль прив'язаності, але надмірно перебільшена.

У разі “загальмованої поведінки прив'язаності” у дітей спостерігається

надмірна пристосованість, яка зазвичай децю слабшає за відсутності референтної людини. Тоді діти можуть висловлювати свої почуття вільно і відкрито. Через насильство у вихованні або його загрози ці діти неохоче виявляють прив'язаність до своїх опікунів.

При “агресивній поведінці прив'язаності” діти демонструють свої відносини прив'язаності у вигляді фізичної чи словесної агресії. В такий спосіб виявляється бажання близькості. Агресивна поведінка часто знижується після встановлення зв'язку. Члени сім'ї часто виявляють фізичну чи словесну агресію один щодо іншого, що є основою порушення прив'язаності у дитини.

У поведінці прив'язаності з “перестановкою ролей” дитина виявляє надзахист по відношенню до об'єкта прив'язаності і бере на себе відповідальність за нього в ситуації, коли останній сигналізує про це. Така поведінка дитини характерна для сімей з порушеною сімейною системою. Це обмежує дослідницьку поведінку дитини і, як наслідок, її розвиток. Такі діти часто побоюються реальної втрати своїх батьків, наприклад, внаслідок хвороби, розлуки, розлучення чи навіть смерті.

Розлади прив'язаності можуть виявлятися і у вигляді психосоматичних порушень. У особливо важких випадках емоційної занедбаності навіть виникають порушення росту. Порушення у відносинах між батьками та немовлям можуть призвести до порушень харчування, плачу та сну у дитини.

Порушення прив'язаності, зокрема неорганізована/дезорієнтована прив'язаність, мабуть, впливають на поріг сензитивності та вразливості, тобто на поріг, починаючи з якого людина більше не може переносити стрес і у неї розвивається психічний розлад. Ненадійна прив'язаність збільшує сприйнятливність до психічних захворювань. Присвоєння ненадійних стилів прив'язаності та конкретної психопатології людини не вдалося визначити й по-сьогодні.

3.3. Діагностика порушень прив'язаності

Діагностичний процес завжди включає збір детального анамнезу про тип, тривалість, початок, виникнення, варіації, умови поведінки дитини, а також спостереження за її поведінкою під час спілкуванні з різними людьми, до яких вона відчуває прихильність. Це може виявлятися в ситуаціях, пов'язаних з

дослідницькою діяльністю (наприклад, в спільній грі), і в специфічних для прив'язаності ситуаціях (наприклад, при розставанні). Доцільно зібрати діагностичний опис дитячих порушень прив'язаності. Крім того, потрібно, щоб дитину оглянув дитячий лікар-педіатр для того, щоб виключити фізичні захворювання як причину поведінки (наприклад, неврологічні розлади або порушення обміну речовин), які теж можуть призводити до затримок у розвитку, що також можна спостерігати у дітей з порушеннями прив'язаності.

Вже у віці 12 місяців дітям може бути поставлений діагноз-підозра на порушення прив'язаності, що зумовить необхідність подальших спостережень і нові обстеження дитини на другому році життя. Поведінка з порушенням прив'язаності проявляється вже у віці 12 місяців в повсякденних ситуаціях, що викликають занепокоєння і тривогу (Brisch, 2002). До вказаного періоду немає ніякого специфічного інструменту для вимірювання порушень прив'язаності. Тому діагноз "порушення прив'язаності" переважно клінічний. Серед діагностичних методів, які є валідними в цій ситуації науковці виділяють методика "Незнайома ситуація". Вона може допомогти виявити незвичні клінічні прояви.

Діагностика порушення поведінки прив'язаності в дошкільному віці.

На основі методики "Незнайома ситуація" Марвін і Бріттнер (Marvin & Brittner, 1995) розробили модифіковану методика "Незнайома ситуація для дітей дошкільного віку". Її процедура також передбачає спостереження за поведінкою дитини, коли мати (або батько) двічі розлучаються з нею. При цьому оцінюється поведінковий прояв прив'язаності дитини при поверненні дорослого та зустрічі з ним. За результатами методики можна класифікувати типи прив'язаності, як надійний, ненадійно-унікаючий, ненадійно-амбівалентний, а також виділити різні патологічні прояви прив'язаності. Серед них дезорганізований патерн, а також нав'язливо-контролюючої прив'язаності. Обидва ці прояви розглядаються, як перехідні форми між нормою і психопатологією. У ситуації розставання також можна спостерігати поведінку з розладом прив'язаності, який можна співвіднести з вищезазначеними класифікаціями і типами порушень поведінки прив'язаності.

Діагностика поведінки прив'язаності у дітей молодшого шкільного віку.

Для дітей дошкільного віку і до закінчення початкової школи в якості діагностичного інструменту використовують різні ігри на прикладі лялькового

театру. Спочатку дітям показують історії з персонажами, включеними в стосунки прив'язаності (Bretherton et al., 1990b). Потім, граючись ляльками, діти повинні завершити попередньо показані сюжети, доповнивши їх ситуаціями, важливими для прив'язаності: вони повинні розповісти і показати, як буде розгортатися далі розіграна перед ними спочатку історія і як вона закінчиться. *На основі розшифровки протоколів спостережень або відеозапису* є можливість достовірно оцінити поведінкові прояви прив'язаності дитини. Німецька версія методики “Завершення історій” була розроблена і валідована Глогер-Тіппельт і її співробітницями (Gloger-Tippelt et al., 2002).

Класифікація прив'язаності дорослих

Якщо порушення прив'язаності розвинулося у дитини через травматизацію, завдану доглядаючими її дорослими, до яких вона відчуває прив'язаність, то слід по можливості обстежити і цих людей на предмет типу їх прив'язаності.

3.4. Ризики розвитку та психопатологія

Після того, як Боулбі та Ейнсворт спочатку вивчали поведінку прив'язаності лише у “нормальних” дітей, в подальшому, *з середини 1980-х років, їх дослідження були зосереджені на вивченні дітей груп ризику*. До них належать, наприклад, діти шизофренічних або депресивних матерів. Крім того, були обстежені пари “мати-дитина”, у яких були виявлені ознаки жорстокого поводження або зневаги до дитини. Проведені дослідження сходяться на думці, що діти, які зазнали жорстокого поводження, набагато схильніші до ненадійної прив'язаності, ніж діти з порівнянної контрольної групи.

Також були проведені дослідження на дітях з певними розладами прив'язаності (наприклад, спотворення безпечної основи) та на дітях, народжених травмованими матерями, у яких було діагностовано посттравматичний стресовий розлад. *Також існує зв'язок між психопатологічними розладами у дорослому віці та розладами прив'язаності*. Це особливо характерно для межових розладів особистості, агорафобії, травм після сексуального насильства в дитинстві, у підлітків із суїцидальною поведінкою, депресією, при вразливості до психічних захворювань, шизофренії та у пацієнтів зі спастичною кривошиєю. Крім того, обговорюється вплив розладів прив'язаності на психосоматичні захворювання.

Після того, як в класифікацію було введено дезорганізовану прив'язаність “D” (за М. Мейн) та амбівалентно-унікаючу прив'язаність “A/C” (за Ейнсворт), можна було робити ще більш ясні і точні прогнози щодо поведінки прив'язаності. До введення нової класифікації прив'язаності набагато більше дітей, які демонстрували дивні реакції прив'язаності, класифікувалися як надійно прив'язані.

В результаті було виявлено, наприклад, що хлопчики мали бути віднесені до групи з більш тривожно-амбівалентним уникненням (A/C) частіше, ніж дівчатка, коли жорстоке поводження було настільки ж серйозним.

Дослідники прив'язаності з'ясували, що крім незвичної ситуації, спостерігаючи повсякденні клопоти та ігрові взаємодії, зневага матерів мало стимулювала їхніх дітей і мало впливала на їх сигнали. Тобто, впродовж години вони не вступали з ними у “нормальну” реляційну взаємодію. З іншого боку, жорстокі матері, як правило, дуже старалися, маючи при цьому найбільш розчарованих дітей. Інтерактивна поведінка справляла на дітей контролюючий, а іноді й дратівливий вплив. І лише матері, які адекватно дбали про своїх дітей і не зазнавали зневаги або жорстокого поводження, сприймалися як переважно чутливі та поступливі.

Одна дослідницька група виявила, що матері, яких вважали недбалими, взаємодіяли з дітьми менш мінливо і менш щиро, ніж нормальні матері. Вони також говорили менше про дитяче белькотіння. Матері, які були оцінені як унікаючі, спілкувалися з дітьми більш обмежуюче та менш ніжно.

Той факт, що немовлята й надалі оцінювалися як нормальні у своєму спілкуванні протягом перших трьох місяців, суперечить думці про те, що важкі немовлята є жертвами жорстокого поводження. Наступні поведінкові проблеми слід розглядати як наслідок, а не як причину жорстокого поводження. Таким чином, діти, які зазнали жорстокого поводження, переважно стають важкими, а діти з поганим доглядом – переважно важкими чи пасивними партнерами у взаємодії.

Створена згодом спеціальна класифікація дезорганізованої прив'язаності (“прив'язаність D” або “A/C”) часто зображує травмуючі та/або непослідовні переживання у відносинах. У нормальних популяціях близько 15% людей мають дезорганізовану прив'язаність, серед тих, хто зазнає жорстокого поводження, –

близько 82% і більше. Але у дітей із неблагополучних сімей або народжених від депресивних матерів також може розвинути цей тип прив'язаності. Отож, дезорганізована прив'язаність типу D не може використовуватися для прогнозування жорстокого поводження матері з дитиною.

Розвиток ненадійної прив'язаності сам собою не є психопатологією. Звичайно, передбачувані наслідки ненадійної прив'язаності, такі як погіршення уваги у грі чи скорочення тривалості концентрації уваги, теж не вважаються психопатологією. Однак ненадійна прив'язаність вважається сприятливим для цього чинником. Якщо ненадійно прив'язані діти є виходцями із груп високого ризику, вони дуже часто виявляють великі труднощі у соціальній поведінці та контролі емоційних імпульсів.

Деякі вказівники з діагностики, такі як МКХ-10 та DSM-IV, включають поняття прив'язаності в певних діагнозах. Однак розлади прив'язаності, описані в теорії прив'язаності, не утворюють діагностичних систем. У МКБ-10, системі діагностичної класифікації Всесвітньої організації охорони здоров'я є два діагнози, безпосередньо пов'язані з прив'язаністю:

- дитячий реактивний розлад прив'язаності (F94.1),
- дитячий розлад прив'язаності з розгальмованістю (F94.2).

Реактивний розлад прив'язаності (F94.1) описує загальмовану готовність до спілкування з дорослими, яка характеризується амбівалентністю та лякливістю. Розлад прив'язаності з розгальмованістю (F94.2) описує клінічну картину з розгальмованою, недистанційною товариськістю по відношенню до різних фігур прив'язаності. Обидва розлади пов'язані з межевою емоційною та/або фізичною зневагою та жорстоким поводженням з дитиною.

Перелічені діагнози МКБ-10 не відповідають суперординатній пояснювальній моделі теорії прив'язаності. Вони просто є адаптаціями, які навряд чи застосовні для відповідного діагнозу прив'язаності у сенсі теорії прив'язаності.

Наступні діагнози МКБ-10 можуть бути засновані на концепціях теорії прив'язаності:

- розлад соціальної поведінки з відсутністю соціальних зв'язків (F91.1);
- дитячі тривожні розлади розлуки (F93.0);
- дитячі соціальні тривожні розлади (F91.2).

В дослідженнях прив'язаності є, наприклад, ретельно проаналізовані групи дітей, які зазнали жорстокого поводження та бездоглядності. Це призвело до того, що такі результати стали найбільш емпірично обґрунтованими відкриттями психології розвитку: діти, які зазнали насильства, виявляють більш неспокійну і агресивну поведінку при спілкуванні з однолітками, ніж діти, які не піддавалися насильству. Такі наслідки закріплюються на весь період дитинства і навіть далі. *Дослідження також показало, що чим раніше починається насильство і чим довше воно триває, тим гірші наслідки для психіки дитини.*

Діти, які постійно зазнають насильства або зневаги, демонструють більше проблем з однолітками та вчителями, крім дітей ненадійної прив'язаності. Проте бездоглядні діти, як правило, менш агресивні. Вони часто досить пасивні та замкнені. У віці від двох до шести років обидві групи менш чуйні, агресивно реагують на страждання інших, гіперактивні, не можуть зосередитися, неухважні та легко здаються, відчужені чи недовірливі, виявляють менше цікавості та дослідницької поведінки а, отже, демонструють і нижчий інтелект. Найбільше страждають бездоглядні діти. Вони демонструють найменший позитивний афект та імпульсний контроль, а також найнижчі показники IQ..

Аналогічні результати спостерігаються у цих дітей вже в дорослому віці. Дорослі з ненадійними/порушеними стосунків прив'язаності почуваються менш соціально прийнятими та значно більш пригніченими. Наслідки жорстокого поводження у дорослому віці також виявляються у вигляді насильства, зловживання наркотиками, алкоголізму, суїцидальних схильностей, тривоги, депресії та схильності до соматизації.

Під час опитування жінок, які стали жертвами інцесту у дитинстві, лише 14% оцінили себе як надійно прив'язаних, тоді як 49% жінок у контрольній групі оцінили себе як надійно прив'язаних.

За результатами дослідження прив'язаності можна сказати, що певні форми взаємодії можуть позитивно чи негативно впливати на подальший розвиток. Нехтування, погане поводження або сексуальне насильство мають особливо негативний вплив, який часто може спровокувати або сприяти розвитку психічного розладу.

З іншого боку, з погляду існуючих результатів досліджень теорії прив'язаності, стійкі більш тривалі прив'язаності вважаються важливим захисним чинником проти психічних розладів. Такі відносини зв'язку, мабуть, можуть пом'якшити наслідки травмуючих переживань, таких як сексуальне насильство або жорстоке поводження.

У терапевтичних відносинах індивідуальні ресурси можуть бути використані через подальший досвід встановлення зв'язку.

Групи високого ризику.

У групах високого ризику, тобто у групах психічно хворих, тяжко травмованих чи бездоглядних дітей, різними дослідниками вдалося виявити інші типи прив'язаності. Це включає суміш ненадійно-унікальної і амбівалентної поведінки прив'язаності. Крім того, були діти з компульсивно дбайливою поведінкою та гіперадаптацією при небезпечно-унікаючому типах прив'язаності, а також з агресивною загрозливою поведінкою та безпорадними стратегіями поведінки при небезпечно-амбівалентному типах прив'язаності.

3.5. Теорія прив'язаності та психотерапія

Джон Боулбі розглядав можливість застосування своїх теорій у клінічній практиці. Його терапевтичний підхід до дорослих, які оплакують втрату важливої фігури прив'язаності, помітно відрізнявся від класичного психоаналізу. Він полягав у тому, щоб пережити процес горя, що розвивається, з виникаючими амбівалентними почуттями в присутності розуміючого психотерапевта. Вчений також вбачав у терапевті фігуру прив'язаності. У випадку з дітьми він вважав важливим превентивним заходом не розлучати їх з батьками якомога довше в ранньому та середньому дитинстві. Якщо ж така подія неминуча, дітям слід забезпечити максимально стабільне середовище. Однак підхід Боулбі досі практично не застосовувався у терапії.

Теорія прив'язаності є насамперед основою для досліджень у галузі психології розвитку. Сам Боулбі припускав, серед іншого, що його спостереження за поведінкою були надто біхевіористськими, щоб представляти психотерапевтичний інтерес. Однак паралельно з теорією прив'язаності, психоаналітична терапія також отримала подальший розвиток у тому сенсі, що

вона перетворилася з терапії однієї людини на терапію, яка вважала взаємні відносини важливими не лише для розвитку, а й для терапії. Ця думка заснована на емпіричних дослідженнях немовлят та дітей молодшого віку та психотерапевтичних дослідженнях, кожне з яких вивчає взаємність у людських відносинах.

У психотерапії, яка включає в себе відкриття теорії прив'язаності, терапевтичні відносини дозволяють випробувати новий досвід прив'язаності. За допомогою аналізу відносин, змін в афектах, пізнаннях та поведінці також можуть бути змінені об'єктні відносини.

ВИСНОВКИ

Теорія прив'язаності стала загально визнаною дисципліною у психології з кінця 1970-х років. Разом з тим, вона також знаходить своє місце в психології розвитку, психоаналізі, когнітивній психології та інших психологічних напрямках, які вивчають внутрішньо психічні процеси. Це не лише основа для різних сучасних психоаналітичних теорій, але й для сучасної теорії об'єктних відносин, реляційного та інтерсуб'єктивного психоаналізу та концепції менталізації.

Висновки теорії прив'язаності вплинули як на поведінкову, так і на психоаналітичну терапію. Однак на основі теорії прив'язаності були розроблені й індивідуальні терапевтичні методи, такі як терапія прив'язаності за Карлом Хайнцом Брішем, яка поєднує психоаналітичне мислення з теорією прив'язаності.

Критика на її адресу в основному стосується невизначеної ролі чинників темпераменту, якому, на відміну від характеристики материнської чутливості, як основи формування стилю прив'язаності, приділяється мало уваги. Мартін Дорнес в зв'язку з цим бачить різні результати дослідження залежно від його якості: чи то чутливість, чи темперамент є причиною стилю прив'язаності. Чим точніше у деяких роботах, у межах дослідження прив'язаності, вивчалася чутливість вихователя, тим вірогідніше виявлялося, що вона домінує над темпераментом. Темперамент також значною мірою визначається генетично, тоді як прив'язаність – ні. Однак результати пізніших досліджень надають великого значення відповідності темпераменту між опікуном і дитиною (міра відповідності).

Рекомендована література та інтернет-ресурси

Обов'язкова література:

1. Авдеева Н.Н. Теория привязанности: современные исследования и перспективы. Современная зарубежная психология 2017. Том 6. № 2. С. 7–14.
2. Винникот Д.В. Маленькие дети и их матери. – М., Класс, 1999
3. Боулби Д. Привязанность / Д. Боулби ; общ. ред. Г. В. Бурменской ; пер. с англ.: Н. Г. Григорьевой, Г. В. Бурменской. – М. : Гардарики, 2003. – 448 с.
4. Ainsworth, M.D.S. Attachment: Retrospect and prospect // The place attachment in human behavior / С. М. Parkers, J. Stevenson-Hinc (eds.). N.Y., 1982.
5. American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.). American Journal of Psychiatry (p. 991).
<https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596.744053>

Додаткова література

- Аникина В. О. Изучение привязанности у взрослых. Анализ случая // Эмоции и отношения человека на ранних этапах развития / Под ред. Р.Ж. Мухамедрахимова. СПб: изд-во СПбГУ, 2007. С. 250-283.
- Арчакова Т.А. Современные теории привязанности. // Портал психологических изданий <https://psyjournals.ru/>
- Балецька Л. М. Особливості дослідження феномену прив'язаності батьків та дітей [Електронний ресурс] / Л. М. Балецька // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Психологія. – Острог, 2016. - Вип. 3. - С. 18-26. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2016_3_4
- Боулби Д. Создание и разрушение эмоциональных связей / Пер. с англ. В.В. Старовойтова —2-е изд. — М.: Академический Проект, 2004.— 232 с. — (Руководство практического психолога).
- Боулби Д.Ж. Надежная опора. Клиническое применение теории привязанности.- Лондон.-1988.
- Бриш К. Терапия нарушений привязанности. От теории к практике / Карл Бриш. – Пер. с нем. – М.: Когито-Центр, 2012. – 316 с.
- Брефerton И., Манхоланд К.А. Внутренние рабочие модели в отношениях привязанности: построить вновь. В: Кассиди Ж., Шавер П.. настольная книга о привязанности. Н.Йорк. Гилфорд, 1999, с. 89-111.
- Джонсон С. Обними меня крепче / Сью Джонсон., 2018. – 242 с.
- Галушко С. М. "Прив'язаність" як науковий психологічний термін та особистісна характеристика [Електронний ресурс] / С. М. Галушко // Проблеми сучасної психології. - 2019. - № 2. - С. 21-28. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspz_2019_2_5.
- Ганошина А. І. Прив'язаність до батьків як чинник подружніх стосунків [Електронний ресурс] // Актуальні проблеми особистісного зростання : зб. наук. пр. / редкол. : Л. П. Журавльова, Л. О. Котлова, К. А. Марчук ; М-во освіти і науки України, Житомир. держ. ун-т. ім. І. Франка. – Житомир, 2019. – С. 221-224. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/29670/>

Григоращенко А. В. Прив'язаність як основа ефективного функціонування та психічного здоров'я дитини із неповних сімей [Електронний ресурс] / А. В. Григоращенко, О. І. Кононенко // XII Международная научно-практическая конференция “SCIENTIFIC ACHIEVEMENTS OF MODERN SOCIETY”, 22-24 июля 2020 г., Ливерпуль, Великобритания. – Ливерпуль, 2020. – С. 176–180. – Режим доступу: <https://bit.ly/3EL8UKh>

Ігнатенко К. В. Прив'язаність в контексті оцінки потреб дітей-сиріт [Електронний ресурс] / К. В. Ігнатенко // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – Хмельницький, 2015. - № 11. - С. 107 - 113. – Режим доступу: <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/handle/123456789/358>

Эйнсворт М. Д. Детско-материнская привязанность // Амер. психол. ассоциация-1979. - т. 11. - с. 67-104.

Эйнсворт М.Д. Развитие детско-материнских отношений. // Детск. отнош. - 1969. - т. 11. - с. 67-104.

Кернберг О. Отношения любви. Норма и патология / Отто Ф. Кернберг., 2004. – 256 с. – (Библиотека психологии и психотерапии; вып. 76).

Крижановська З., Бабак К. (2021). Емоційна прив'язаність дитини до матері як предиктор її соціальної адаптації до шкільного життя. Психологічні перспективи. Луцьк. Вип. 38. С.138 – 150.

Крижановська З., Бабак К. (2022). Роль типу прив'язаності в сприйманні романтичних взаємин чоловіків та жінок. Психологічні перспективи. Луцьк. Вип. 39. С. 230 – 240.

Крижановська З. (2021). Надійний тип прив'язаності як основа розвитку психічного здоров'я дитини. *Сучасні психологічні тенденції підтримки та відновлення психічного здоров'я особистості: теорія та практика*, тези доповідей II міжнарод. міждисциплінар. Конференції. Харків. С. 52 – 54.

Кожевнікова Д., Крижановська З. (2021). Вплив типу прив'язаності на довіру до інших та самооцінку підлітка. *Сучасні психологічні тенденції підтримки та відновлення психічного здоров'я особистості: теорія та практика*, тези доповідей II міжнарод. міждисциплінар. Конференції. Харків. С. 42 – 44.

Пилипчук О., Крижановська З. (2021). Вплив типу прив'язаності між матір'ю та дитиною на психічний розвиток останньої. *Сучасні психологічні тенденції підтримки та відновлення психічного здоров'я особистості: теорія та практика*, тези доповідей II міжнарод. міждисциплінар. Харків. С. 81 – 83.

Крижановська З. (2021). Вплив типу прив'язаності людини на особливості її комунікації та відносини з іншими. *Когнітивно-комунікативні стратегії розвитку здобувачів вищої освіти у процесі професійної підготовки* [збірник тез всеукраїнського науково-практичного семінару]. Відп. ред. В.О. Коваль; укладачі О.С. Ковальчук, О.Т. Горіна. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2021. С.– 71 - 74.

Кожевнікова Д., Крижановська З. (2021). Вплив емоційної прив'язаності з матір'ю на соціалізацію дитини. *Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук*, збірник матеріалів V міжнар. наук.-практ. конфереції. Луцьк. С. 594 – 596.

Полюх М., Крижановська З. (2021). Аналіз дитячо-материнської прив'язаності. *Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук*, збірник матеріалів V міжнар. наук.-практ. конференції. Луцьк. С. 604 – 605.

Пілецька О., Крижановська З. (2022). Психоаналітичні погляди на романтичні взаємини в контексті теорії прив'язаності. *Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології*, матеріали XI міжнар. наук.-практ. конференції. Луцьк.

Чудак Б., Крижановська З.(2022). Психоаналітичний підхід щодо вивчення впливу типу прив'язаності до партнера на якість романтичних взаємин. *Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології*, матеріали XI міжнар. наук.-практ. конференції. Луцьк.

Эс Мэй Джоан Семейная нарративная терапия: исцеление от жестокого обращения в раннем детстве // Журнал семейной терапии, Июль,2005

Литвинова Н. А. Формування прив'язаності та її роль як вітальної потреби [Електронний ресурс] / Н. А. Литвинова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – Луганськ, 2021. - № 1, ч. 2. – С. 36-44. – Режим доступу:

<http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/handle/123456789/7797>

Мандзик Т. М. Прив'язаність до місця проживання молоді у зв'язку з їхніми часовими орієнтаціями [Електронний ресурс] / Т. М. Мандзик // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Психологія. – Одеса, 2016. – Т. 21, вип. 3. – С. 184–193. DOI: [https://doi.org/10.18524/2304-1609.2016.3\(41\).134530](https://doi.org/10.18524/2304-1609.2016.3(41).134530)

Савелюк Н. Територіальна прив'язаність як складова громадянської ідентичності особистості: феноменологічний аналіз [Електронний ресурс] // Психологія особистості. – 2010. – № 10. – С. 138–144. – Режим доступу: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/18301>

Манжос В. О. Особливості прив'язаності до матері у дітей дошкільного віку [Електронний ресурс] / В. О. Манжос // Проблеми розвитку науки в контексті трансформацій суспільства : матеріали II наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 28-29 серп. 2020 р.). – Херсон, 2020. – С. 77–80. – Режим доступу: <https://bit.ly/3lVVClv>

Норинчак А. М. Особливості формування прив'язаності матері до дитини у пренатальному періоді [Електронний ресурс] / А. М. Норинчак // Актуальні проблеми особистісного зростання : зб. наук. пр. / редкол. : Л. П. Журавльова, Л. О. Котлова, К. А. Марчук ; М-во освіти і науки України, Житомир. держ. ун-т. ім. І. Франка. – Житомир, 2019. –С. 102–103. – Режим доступу:

<http://eprints.zu.edu.ua/29611/1/Norinchak%20Alina.pdf>

Чайка Г. В. Особистісна автономія та прив'язаність до інших у дорослому віці (за матеріалами зарубіжних дослідників) // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. – Київ, 2019. – С. 484–501. – Режим доступу: <https://bit.ly/3lOChmm>

Чайка Г. В. Прив'язаність особистості до інших людей фактори, які впливають на неї // Психологічний часопис / за ред. С.Д. Максименка. –Том 7. Вип. 4. Київ, 2021. – Т. 7, вип. 4. – С. 9–17. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2021.7.4.1>

Юрков О. С. Феномен прив'язаності в дошкільному віці [Електронний ресурс] / О. С. Юрков, Е. С. Литко // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Педагогіка та психологія. – Мукачево, 2016. - Вип. 2. - С. 221-226. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdupp_2016_2_55

Петрочко Ж. В. Оцінка потреб дитини та її сім'ї: сутність, значення, концептуальні засади [Електронний ресурс] / Ж. В. Петрочко // Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки. – Запоріжжя, 2014. - № 1. - С. 75-81. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_ped_2014_1_12

Савенко Д. О. Тип прив'язаності як комплексне новоутворення в особистості матері [Електронний ресурс] / Д. О. Савенко // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. – Дніпропетровськ, 2016. - № 1. - С. 101–105. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduer_2016_1_18

Періодичні видання

Европейский журнал образования и прикладной психологии. Журналу присвоєн імпакт-фактор 0.468 за 2019 г.:

<https://www.sciencecommunity.org/ru/node/132051>

Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки – наукове фахове періодичне видання: <https://sj.npu.edu.ua/index.php/pn/about> «Психологічні перспективи». Фахове періодичне видання ВНУ імені Лесі Українки. <https://psychopropects.eenu.edu.ua>

«Психологічні перспективи». Наукове видання Волинського національного університету імені Лесі Українки: <https://psychopropects.vnu.edu.ua/index.php/psychopropects/issue/archive>

Методичні рекомендації

Автор: Зореслава Крижановська

ТИПИ ПРИВ'ЯЗАНОСТІ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ

Видання друкується в авторській редакції